

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

БАНДУРКА Сергій Сергійович - магістр юридичного факультету Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка

У статті досліджуються окремі питання способів захисту права власності підприємства. Розглядаються теоретичні проблеми, класифікації способів захисту права власності та поняття способів захисту цього права.

Ключові слова: *власність, спосіб захисту, класифікація, позов, підприємство.*

Одним із ключових завдань науки цивільного права тривалий час є вдосконалення механізму захисту права власності. Перш за все, це спричинено прагненням підвищити стабільність і надійність становища власника. Враховуючи те, що основою розвитку економіки є підприємства, то порушення права власності підприємства має негативний вплив на здійснення не тільки його господарської діяльності, а й економіки в цілому. У контексті захисту права власності підприємства, доцільним є розгляд питання про способи захисту права власності, оскільки саме вони вказують на прямі дії, що забезпечують усунення перешкод у здійсненні права власності та відновлення майнового становища підприємства. Розгляд способів захисту права власності підприємства набуває особливої актуальності й з огляду на значну кількість рейдерських захоплень підприємств, незаконне заволодіння активами підприємств, втручання у виробничу та комерційну діяльність та інші порушення права власності підприємства.

Обрану тему вивчали такі науковці, як О.В. Дзера, В.П. Ємельянов, О.С. Іоффе,

Н.С. Кузнецова, О.А. Підпригора, Є.О. Суханов, Є.О. Харитонов та інші. Вказані вчені зробили значний внесок у дослідження проблеми захисту права власності, але в сучасних умовах діяльності підприємств питання захисту їх власності потребує додаткового опрацювання.

Національне законодавство у галузі цивільного права не містить окремих норм, щодо захисту права власності підприємства. Дане питання є специфічним, оскільки підприємство може виступати як власником майна, так і, відповідно до статті 191 Цивільного кодексу України [1], єдиним майновим комплексом. Тобто, цивільно-правовий захист права власності здійснюється як щодо самого підприємства, як об'єкта власності, та відповідно щодо майна, яким «володіє» підприємство.

Цивільно-правовий захист права власності підприємства, полягає насамперед у застосуванні таких юридичних засобів (способів), які забезпечують усунення перешкод у здійсненні права власності та відновлення майнового становища підприємства за рахунок майнових благ порушника чи іншої зобов'язаної особи, у тому числі шляхом витребування власником (повернення) належного йому майна з чужого незаконного володіння.

У юридичній літературі часто вживають поняття «засоби захисту права власності» або «способи захисту права власності».

У тлумачному словнику С.І. Ожегова «спосіб» визначений як система дій, що за-

стосовуються під час виконання якої-небудь роботи, під час здійснення чого-небудь. Засіб – це прийом, дія для досягнення чого-небудь [2, с.658; с. 660].

У статті 55 Конституції України закріплено право кожного після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Тут же зазначено, що кожний має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [3].

І.О.Дзера відзначала, що термін «засоби» в процесуальному законодавстві означає, що (які докази) має встановити суд для обґрунтування чи заперечення вимог сторін, а термін «способи» забезпечення доказів дає відповідь на питання, яким чином (тобто яким способом) суд може забезпечити зібрання необхідних фактів (доказів) [4].

Деякі автори, аналізуючи співвідношення понять «підстава» і «спосіб», приходять до висновку, що якщо підстава виникнення чи припинення права власності базується на юридичному факті, який забезпечує виникнення чи втрату суб'єктивного права, то спосіб указує як на відповідний юридичний факт, так і на його певну якісну характеристику чи умову реалізації.

Інші зазначають, що спосіб втілює у собі ту мету, досягнення якої прагне суб'єкт захисту, розраховуючи на припинення порушення своїх прав або відшкодування збитків, що виникли у зв'язку з порушенням цих прав. Засіб захисту є знаряддям дії, до якої суб'єкт захисту прибігає для досягнення своєї мети [3, с.169].

Таким чином, спосіб визначають як: 1) напрям, характер дій, метод, засіб для здійснення, досягнення чогось; 2) особливість, манера виконання чого-небудь; встановлений порядок чогось;

Засіб визначають, як: 1) спосіб, прийом, захід, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити щось; 2) те, що служить знаряддям у якійсь дії, справі.

У правовій науці дискусія щодо застосування і співвідношення термінів «засіб» і

«спосіб» точиться уже давно і цілком слушними видаються різні позиції, щодо визначення відповідної термінології, однак доречно виходити із термінології, закріпленої чинним цивільним законодавством. Тим більше, що аналіз тлумачних словників щодо цих понять не дає їх чіткого розмежування.

Оскільки предметом розгляду даної статті є саме цивільно-правові способи захисту права власності підприємства, необхідно визначити зміст і сутність даного поняття. Аналізуючи різні підходи, доцільно зробити висновок, що цивільно-правові способи захисту права власності підприємства – це система дій, за допомогою яких здійснюється відновлення порушеного права або ж притягнення до відповідальності зобов'язаної особи.

Стаття 16 Цивільного кодексу України закріплює способи захисту цивільних прав та інтересів, а саме: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; - 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб [1].

Перелічені способи захисту є загальними, основними способами захисту цивільних прав та інтересів. Їх розмежування відбувається шляхом застосування конкретного способу у тій чи іншій сфері правових відносин. Перелічені у статті 16 Цивільного кодексу України прийнято вважати загальними способами захисту, а закріпленні іншими нормами цивільного та іншого законодавства – спеціальними.

Цивільне законодавство не містить чіткої, закріпленої класифікації способів захисту цивільних прав та інтересів, зокрема права власності. Проте така класифікація досліджена наукою цивільного права і використовується на практиці.

Перші спроби класифікації способів за-

хисту права власності здійснено за часів римського приватного права. Так, способи захисту права власності поділялися на речово-правові та зобов'язально-правові.

До речово-правових способів у римському приватному праві виділяли: віндикаційний та негаторний позов. Віндикаційний позов (*res vindicatio*) мав місце тоді, коли одна особа заявляла, що є власником майна, яке знаходиться у незаконному володінні іншої особи, і на цій підставі вимагала повернення майна. Віндикаційний позов захищав власника від найбільш грубого порушення його права, а саме, від дій іншої особи, яка незаконно утримувала його річ (майно) [6].

Цей спосіб знайшов відображення й у Цивільному кодексі України, закріпивши низку норм, що дозволяють витребувати майно у незаконного володільця. Так, статтею 330 Цивільного кодексу України передбачено, що якщо майно відчужене особою, яка не мала на це права, добросовісний набувач набуває право власності на нього, якщо відповідно до статті 388 Цивільного кодексу України таке майно не може бути витребуване у нього. У той час, статтею 388 передбачено, що якщо майно за відплатним договором придбане в особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати (добросовісний набувач), власник має право витребувати це майно від набувача лише у разі, якщо майно вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом [1].

Таким чином, на підставі цих норм, які регулюють речовий спосіб захисту права на майно та є спеціальним по відношенню до інших способів захисту цивільних прав, позивач має право пред'явити віндикаційний позов добросовісному набувачеві про витребування майна з його незаконного володіння.

Негаторний позов (*actio negatoria*) мав місце в тому разі, коли належне власнику право ніким під сумнів не ставилось, але інші особи зазіхали на те, щоб користуватись цією власністю, начебто маючи яке-небудь право на чужу річ (*ius in re aliena*) (сервітут, узупфрукт). Порушення права власності могли носити подвійний характер: по-

зитивний або негативний, дивлячись на те, чи здійснює третя особа проти волі власника прямо вплив на річ або ж вона заважає йому в тому чи іншому відношенні вільно користуватися річчю [6].

Такий спосіб захисту права власності закріплений у статті 391 Цивільного кодексу України, яка зазначає, що власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпоряджання своїм майном [1].

Разом з тим у цивільному праві виділяють також превентивний спосіб захисту права власності. Відповідно до ч. 2 ст. 386 Цивільного кодексу України власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про заборону вчинення нею дій, які можуть порушити його право, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню [1].

Зазначений спосіб захисту права власності спрямований на попередження можливого порушення, якого на момент подання позову немає, але при цьому у власника є всі підстави вважати, що дії відповідних осіб неминуче призведуть до порушень його права.

У свою чергу, зобов'язально-правові способи захисту права власності поділяються на договірні та позадоговірні. У договірних зобов'язаннях уповноважена особа може захистити своє право власності шляхом примусу боржника виконати обов'язок в натурі; розірвання договору; застосування мір відповідальності, передбачених договором, чи інших заходів передбачених договором або законом [7, с.32-33].

До позадоговірних зобов'язань належать публічні обіцянки винагороди, ведення чужих справ без доручення, запобігання загрози шкоди чужому майну, створення небезпеки майну фізичної або юридичної особи [8, с.17].

Цікавою є позиція запропонована В.П. Ємельяновим. Так, способи захисту права власності він поділяє на загальні та спеціальні. До загальних належать: 1) витребування майна з чужого незаконного володіння; - 2) вимога власника або іншого законного

володільця про усунення перешкод у здійсненні його права, хоча ці порушення і не були пов'язані з позбавленням володіння; 3) позови про визнання права власності. Спеціальними способами вчений визначає: 1) способи захисту від правомірного чи неправомірного втручання державних органів чи організацій; 2) способи захисту у разі несприятливого збігу об'єктивних обставин; 3) зобов'язально-правові способи; 4) захист права довічно успадкованого володіння земельною ділянкою [9, с.160].

Розглянуті класифікації є важливими для дослідження основних способів захисту права власності, їх взаємодії і співвідношення між собою. Проте, як зазначалося, ці способи є узагальнюючими у сфері права власності. Враховуючи специфіку суб'єкта права власності – підприємство, необхідно виділити способи притаманні саме йому.

Так, статтею 66 Господарського кодексу України встановлено, що майно підприємства становлять виробничі і невиробничі фонди, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства [10].

Виходячи з цього способами захисту права власності підприємства можуть бути: 1) речово-правові, а саме: виндикаційний позов, негативний позов, позов про виключення майна з опису; 2) зобов'язально-правові, зокрема, відшкодування збитків, заподіяних невиконанням або неналежним виконанням договору; позови про визнання угоди недійсною; способи захисту прав власників від неправомірного втручання державних органів, визнання незаконним правового акта, що порушує право власності.

Враховуючи те, ще на підприємствах поширена договірна діяльність, найбільш частими способами захисту права власності є саме зобов'язально – правові.

Дослідження способів захисту права власності підприємства має вплив на забезпечення захисту права власності, вдосконалення діяльності підприємства, дотримання прав і свобод суб'єкта права, яким є підприємство.

SUMMARY

In the scientific article explores some issues ways to protect property rights of enterprise. Considered the theoretical problem, the classification of the means of protecting property rights and the notion of the means of protecting this right.

Література

1. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 2003. – №№40-44. – Ст.356 (зі змінами).
2. Ожегов С. Словарь русского языка: ок. 57 000 слов/ С. Ожегов; под. ред. чл. – кор. АН СССР Н. Шведовой. – 18-е издание., стереотип. – М.: Рус.язык., 1987. – 797с.
3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
4. Дзера О. Право власності в Україні: навч. посіб. / О. Дзера, Н.С. Кузнецова, О. Підпригора. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 816 с.
5. Гуліда О.М. Способи захисту права власності: поняття та класифікація // Науковий вісник Херсонського державного університету, 2014. – Випуск 2. Том 1. – С.168 – 173
6. Борисова В.І. Основи римського приватного права /В.І. Борисова, Л.М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. – Х.: Право, 2008. – 224 с.
7. Дзера І. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні / І. Дзера. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 255 с.
8. Зобов'язальне право: теорія та практика: навч. посіб. для студ. юридич. вузів і фак. ун-тів /О. Дзера, Н.Кузнецова, В. Луць та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 912 с.
9. Емельянов В. Гражданское право Украины. Практическое пособие: изд. 2-е, испр. и доп. / В. Емельянов. – Х.: Консум, 1996. – 236 с.
10. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України від 02.05.2003 р. – 2003 р., № 18, ст. 144